

УДК 657.1

Линник О.І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічного аналізу й обліку
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Флоря А.А.
студентка

*Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

РЕЗЕРВ СУМНІВНИХ БОРГІВ: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

RESERVE OF DOUBTFUL DEBTS: FEATURES CREATION AND REFLECT THE ACCOUNTING

АНОТАЦІЯ

Розглянуто визначення поняття «резерв сумнівних боргів». Представлена методика Я.В. Волковської, за якою можна визначити необхідність створення резерву кожним підприємством індивідуально. Досліджено методи нарахування резерву сумнівних боргів, що наведені в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», переваги та недоліки їхнього використання. Розглянуто відображення нарахованого резерву в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: резерв сумнівних боргів, метод застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості, метод застосування коефіцієнта сумнівності.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрено определение понятия «резерв сомнительных долгов». Представлена методика Я.В. Волковской, по которой можно определить необходимость создания резерва каждым предприятием индивидуально. Рассмотрены методы начисления резерва сомнительных долгов, приведенные в П(С)БУ 10 «Дебиторская задолженность», преимущества и недостатки их использования. Рассмотрено отражение начисленного резерва в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: резерв сомнительных долгов, метод применения абсолютной суммы сомнительной задолженности, метод применения коэффициента сомнительности.

ANNOTATION

Considered the definition of «reserve of doubtful debts». Submitted Y.V. Volkovska method by which we can determine the need for a provision by each enterprise individually. Methods of calculating the allowance for doubtful debts listed in the P(S) 10 «Receivables», the advantages and disadvantages of their use. Considered reflection reserve accrued in accounting.

Keywords: provision for doubtful debts, the method of application of the absolute amount of doubtful debts, method of application uncertainty factor.

Постановка проблеми. Нестабільність економічної та політичної ситуації в країні, коливання курсів валют, шалені темпи інфляції – під впливом цього багато підприємств стикаються з несплатою покупцями за своїми зобов'язаннями за відвантажені товари, роботи, послуги. За таких умов дуже часто підприємства мусять визнавати свою дебіторську заборгованість безнадійною і списувати її з балансу за рахунок резерву сумнівних боргів (підхід за чистою реалізаційною вартістю) або ж на інші операційні витрати за рахунок прибутку (метод прямого списання). Однак питання створення резерву є

досить суперечливим і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності поняття «резерв сумнівних боргів», методів його визначення та відображення на рахунках бухгалтерського обліку займалися багато науковців, а саме Ф.Ф. Бутинець, С. Голов, Т.О. Євлаш, Н.М. Проскуріна, В.Я. Оліховський, Г.Г. Осадча, А.А. Бережна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині стоїть гостра проблема правильного вибору методу нарахування резерву сумнівних боргів, який найпевніше відобразив би стан дебіторської заборгованості підприємства. Тому вивчення цього питання є необхідним і актуальним.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб обґрунтувати необхідність нарахування резерву сумнівних боргів, розглянути його визначення та методи створення резерву сумнівних боргів, їхні негативні та позитивні риси та відображення операцій з резервом у бухгалтерському обліку.

Виклад основного матеріалу. У роботах вітчизняної вченої О.Г. Осадчої резерв сумнівних боргів – це резерв, який створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості [1, с. 161]. Н.М. Проскуріна вважає, що резерв сумнівних боргів виступає в ролі інструмента коригування оцінки дебіторської заборгованості [2, с. 195]. Економіст Т.О. Шматковська зазначає, що резерв сумнівних боргів – це частина власного капіталу підприємства, тобто коштів із власним джерелом походження, яка призначається для погашення безнадійної заборгованості [3, с. 103].

Створення резерву є обов'язковим згідно з вимогами П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [4]. Його нарахування обумовлено принципом обачності, згідно із яким активи і доходи не повинні бути завищені, а зобов'язання і витрати – занижені. Створення резерву попе-

реджає виникнення втрат від списання безнадійної дебіторської заборгованості. Дослідник А.А. Бережна зазначає, що створення резерву сумнівних боргів дає можливість підприємству збільшити кількість клієнтів, залучаючи до співпраці нових (ще не перевірених) покупців, що у свою чергу дозволить розширити ринок збуту та збільшити доходи від реалізації продукції. Звісно, дебітори можуть і не повернути частину заборгованості, проте цей ризик незначний, порівнюючи з отриманими вигодами [1, с. 161]. Я.В. Волковська у своїй роботі запропонувала методикою визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів [5, с. 48]. За цією методикою необхідність нарахування резерву сумнівних боргів можна встановити, виходячи з аналізу таких критеріїв:

- 1) наявність простроченої дебіторської заборгованості більш ніж 30 календарних днів;
- 2) неплатоспроможність окремих дебіторів;
- 3) доцільність судового позову.

Оцінка даних критеріїв виконується у такій послідовності:

1-й критерій – є прострочена дебіторська заборгованість (1 бал), немає простроченої дебіторської заборгованості (0 балів);

2-й критерій – є інформація щодо неплатоспроможності даного дебітора (1 бал), немає інформації (0 балів);

3-й критерій – є можливість отримання коштів через суд (0 балів), немає такої можливості (1 бал).

Роз'яснення отриманих результатів наведено у таблиці 1 [5, с. 48].

Проте нині практикою доведено, що більшість підприємств України, звітність яких є обов'язковою, відмовляються від створення резерву сумнівних боргів. Причинами цього є те, що створення такого резерву передбачає вилучення з обороту коштів, які можна було б спрямувати в інші сфери діяльності.

Резерв сумнівних боргів нараховується для поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбані заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу). Резерв на підприємстві створюється за наявності сумнівної заборгованості, а приводом для використання сум резерву є наявність безнадійної заборгованості.

У таблиці 2 представлена класифікація поточної дебіторської заборгованості за термінами оплати та ознаками впевненості у погашенні [6, с. 141].

Планом рахунків для обліку резерву сумнівних боргів передбачено балансний рахунок 38 «Резерви сумнівних боргів». Рахунок пасивний, тобто залишок на ньому може бути лише кредитовим. Також потрібно враховува-

Таблиця 1

Визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів

Можливі варіанти	Необхідність нарахування резерву сумнівних боргів
{1; 1; 1}	Треба нараховувати резерв сумнівних боргів, бо ймовірність отримання коштів дуже мала.
{1; 1; 0}	Не треба, варто спочатку подати претензію, а потім позов до суду, а вже потім, залежно від рішення суду, прийняти відповідне рішення, тому що інакше це може бути розглянуто як умисне завищення витрат. Отже, коли позов до суду буде відхилений чи вже пройде строк позовної давності, тоді і варто нараховувати резерв сумнівних боргів.
{0; 1; 1}	Необхідно виставити претензію, щоб почався термін позовної давності, але з нарахуванням почекати до 30 календарних днів прострочення, адже можливі зміни у фінансовому стані контрагента; якщо випадок стосується банкрутства, тоді можна з упевненістю нараховувати резерв сумнівних боргів.
{1; 0; 1}	Треба подати претензію і вимагати оплати впродовж строку позовної давності, як тільки з'явиться можливість отримання коштів через суд, при відсутності реакції дебітора, подавати позов до суду, але нараховувати резерв сумнівних боргів не треба, адже це може бути розглянуто як умисне завищення витрат.
{0; 1; 0}	Спостерігається відволікання коштів, що може стати причиною неплатоспроможності та нездатності розрахуватися за придбані товари, роботи, послуги, що вплине на основну діяльність підприємства.
{0; 0; 0}	Суттєвих проблем немає, для виявлення конкретних неточностей необхідно проводити глибокий аналіз дебіторської заборгованості.

Таблиця 2

Характеристика поточної дебіторської заборгованості

Види поточної дебіторської заборгованості	Характеристика дебіторської заборгованості
Звичайна дебіторська заборгованість	Заборгованість, яка виникла у ході нормального операційного циклу та термін погашення якої ще не настав (буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу).
Сумнівна дебіторська заборгованість (сумнівний борг)	Заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником (термін оплати спливає або є інші причини для сумнівів).
Безнадійна дебіторська заборгованість	Заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув термін позовної давності.

ти, що залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату. За кредитом рахунку відображається створення (тобто нарахування) резерву, за дебетом – списання сумнівної заборгованості за рахунок резерву.

Нарахування резерву відображається у складі інших операційних витрат підприємства.

Підприємства, що ведуть облік витрат із застосуванням рахунків класу 9, відносять суму нарахованого резерву на субрахунок 944 «Сумнівні та безнадійні борги», із застосуванням рахунків класу 8 – на субрахунок 84 «Інші операційні витрати» [7, с. 182].

Також у разі недостатньо нарахованого резерву безнадійну дебіторську заборгованість відносять до складу інших операційних витрат

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків з обліку резерву сумнівних боргів

Зміст господарської операції	Дт	Кт
Нарахування резерву сумнівних боргів на дату балансу	944	38
Списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок резерву	38	361
Списання безнадійної дебіторської заборгованості за рахунок інших операційних витрат(у випадку недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів)	944	361
Списання безнадійної дебіторської заборгованості з балансу на позабалансовий рахунок	071	–
Погашена списана раніше дебіторська заборгованість	311	361
Відшкодування суми безнадійної дебіторської заборгованості	311	716
Остаточне списання безнадійної дебіторської заборгованості у зв'язку із надходженням суми в порядку відшкодування або у зв'язку із закінченням терміну обліку такої заборгованості	–	071

Таблиця 4

Характеристика методів визначення резерву сумнівних боргів

Метод нарахування резерву	Формула для розрахунку	Характеристика методу	
Застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості	Резерв розраховується додаванням сумнівних боргів на відповідну дату	Резерв визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів, тобто підприємство аналізує поточну дебіторську заборгованість на предмет виявлення сум сумнівної заборгованості.	
Застосування коефіцієнта сумнівності	визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході	$K_c = \text{Бзн} / \text{ЧДрп}$, де K_c – коефіцієнт сумнівності, визначений за питомою вагою безнадійних боргів у чистому доході; Бзн – сума безнадійної дебіторської заборгованості за період n років; ЧДрп – сума чистого доходу від реалізації на умовах наступної оплати за період n років.	Величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.
	класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення	$K_c = (\sum \text{Бзн} / \text{Дзн}) / i$, де K_c – коефіцієнт сумнівності для відповідної групи, визначений за допомогою класифікації дебіторської заборгованості за термінами непогашення; Бзн – фактично списана безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи за n -ий місяць обраного для спостереження періоду; Дзн – дебіторська заборгованість відповідної групи на кінець n -ого місяця обраного для спостереження періоду; i – кількість місяців в обраному для спостереження періоді.	Величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності, який, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості, для кожної групи, що встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Рішення щодо групування дебіторської заборгованості підприємство приймає самостійно.
	визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років	$K_c = (\sum \text{Бзн} / \sum \text{Дзн})$, де Бзн – безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи в складі дебіторської заборгованості цієї групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді; Дзн – дебіторська заборгованість відповідної групи на дату балансу в обраному для спостереження періоді.	

(дебет рахунка 944 «Сумнівні та безнадійні борги»). При цьому донарахування резерву не здійснюється. Відшкодування раніше списаної дебіторської заборгованості відображається шляхом збільшення доходу від іншої операційної діяльності (кредит рахунка 716 «Відшкодування раніше списаних активів») [8, с. 93].

Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у звіті про фінансові результати у складі інших операційних витрат [7, с. 183].

Господарські операції, пов'язані з обліком резерву сумнівних боргів, можна відобразити такою типовою кореспонденцією, що представлена у таблиці 3.

Згідно з п.8 П(С)БО 10 [4] величину резерву сумнівних боргів можна визначити за одним із методів:

- а) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- б) застосування коефіцієнта сумнівності:
 - визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
 - класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;

– визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Характеристика методів визначення резерву сумнівних боргів на основі положень П(С)БО 10 [4] подана у таблиці 4.

Підприємство самостійно обирає метод створення резерву сумнівних боргів (застосування того чи іншого методу залежить від виду заборгованості, на яку створюють резерв) та обов'язково відображає його у наказі про облікову політику підприємства. Приклади створення резерву сумнівних боргів за представленими методами подані у додатку до П(С)БО 10 [4].

Переваги та недоліки використання методів розрахунку резерву сумнівних боргів наведені у таблиці 5 [9, с. 78-79; 10, с. 83].

У разі застосування методу визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході варто звернути увагу на те, що при використанні сума резерву, яка формується на дату балансу, додається до суми резерву, яка була сформована на попередню дату балансу. Тому резерв за цим методом може зменшуватися тільки вна-

Таблиця 5

Переваги та недоліки методів розрахунку резерву сумнівних боргів

Назва методу	Переваги	Недоліки
Застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості	Надає найбільш точну інформацію про стан неповернених боргів; визначений резерв містить найпевніші дані.	Є трудомістким та потребує детального аналізу платоспроможності дебіторів; потребує реальних даних про фінансовий стан дебіторів, які складно отримати; ступінь точності результату має суб'єктивний характер, так як залежить від наявності достовірної інформації про дебіторів; використовується лише при незначній кількості дебіторів.
Застосування коефіцієнта сумнівності:		
визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході	Дотримання принципу обачності; порівняна простота розрахунку; для розрахунку можуть використовуватись лише дані звітності попередніх періодів, що спрощує пошук інформації для розрахунків, на відміну від попередніх способів.	Недотримання принципу відповідності доходів і витрат (так як періоди, у яких була здійснена реалізація та відображені безнадійні борги є різними); період погашення дебіторської заборгованості повинен коливатися в межах року; через не прив'язаність суми безнадійної дебіторської заборгованості до загальної суми існуючої дебіторської заборгованості може виникнути ситуація, коли резерв перевищуватиме первісну вартість дебіторської заборгованості.
класифікація дебіторської заборгованості за строками непогашення	Групи по строках непогашення, за якими можна класифікувати дебіторську заборгованість підприємство обирає самостійно; можливість застосування підприємствами з великою кількістю дебіторів.	Трудомісткість розрахунку у зв'язку з групуванням дебіторської заборгованості за строками непогашення та визначення коефіцієнта сумнівності для кожної групи; коефіцієнт сумнівності за заборгованостями дебіторів колишніх періодів застосовується для оцінки теперішніх дебіторів, що є не цілком коректним; відсутня можливість оперативного контролю за переміщенням «безнадійних» дебіторів з однієї групи, сформованої за строками непогашення, в іншу; період погашення дебіторської заборгованості здебільшого має бути більше року
визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років	Групи по строках непогашення, за якими можна класифікувати дебіторську заборгованість підприємство обирає самостійно; можливість застосування підприємствами з великою кількістю дебіторів;	Складність розрахунків через використання великого обсягу інформації (за останні 3-5 років); визначення теперішнього резерву сумнівних боргів на основі минулого досвіду.

слідок списання безнадійної дебіторської заборгованості. Використовуючи метод класифікації дебіторської заборгованості, до суми резерву, що була сформована на попередню дату балансу, донараховується таке число, щоб у сумі вийшов розрахований резерв сумнівних боргів на останню дату балансу [1, с. 167].

При дослідженні способу розрахунку коефіцієнта сумнівних боргів виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході виявлена невідповідність між показниками на підставі яких він розраховується. Варто використовувати не чистий дохід, а дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за вирахуванням наданих знижок та повернення проданих товарів, що пояснюється так: чистий дохід не містить ПДВ та інших непрямих податків, а до складу безнадійної заборгованості входить ПДВ. Отже, зазначені зміни зробіть показники порівнянними, а результат розрахунку економічно обґрунтованим [10, с. 86].

Висновки. Отже, резерв сумнівних боргів створюється з метою покриття у майбутньому безнадійної дебіторської заборгованості. Він коригує дебіторську заборгованість до її чистої реалізаційної вартості, дозволяє підприємству показати, що відповідна сума може бути не стягнута з дебіторів, відображає реальну картину фінансового стану підприємства. Нині норми чинного положення та інші методичні рекомендації не обґрунтовують необхідність створення такого резерву. Тому багато підприємств ігнорують його нарахування і взагалі не ведуть облік безнадійної дебіторської заборгованості в умовах розрахунку резерву сумнівних боргів. Таке порушення норм П(С)БО 10 спричинене ще й тим, що методи нарахування резерву у контексті стандарту є, з нашої точки зору, нечіткими і незрозумілими. На думку багатьох авторів, це можна сприймати позитивно, адже у такому разі для підприємств існує певна свобода у розрахунку величини резерву сумнівних боргів. Однак ми вважаємо, що така «плутанина», навпаки, заважає підприємствам створювати резерв сумнівних боргів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Осадча Г.Г. Методи створення резерву сумнівних боргів [Електронний ресурс] / Г.Г. Осадча, А.А. Бережна // Проблеми і перспективи розвитку фінансів, обліку і маркетингу в сучасному середовищі. – 2012. – № 3. – С. 160-169. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua>.
2. Проскуріна Н.М. Резерв сумнівних боргів: удосконалення методики розрахунку / Н.М. Проскуріна // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 25. – С. 195-199.
3. Шматковська Т.О. Формування резерву сумнівних боргів: реалії сьогодення/ Т.О. Шматковська // *Wykształcenie i nauka bez granic* – 2011 : materiały VII międzynarodowej naukowo–praktycznej konferencji. – Volume 7. *Ekonomichne nauki*. – Przemysl : Publishing House «Nauka I studia», 2011. – S. 103-105.
4. П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» від 08.10.1999 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
5. Волковська Я.В. Визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів / Я.В. Волковська // *Управління розвитком*. – 2012. – № 10. – С. 47-49.
6. Оліховський В.Я. Використання резервів як інструменту податкового планування/ В.Я. Оліховський // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – 2014. – № 3(7). – С. 140-144.
7. Олексенко М.В. Формування резерву сумнівних боргів. Сучасний стан справ / М.В. Олексенко // *Вісн. Бердян. ун-ту менеджменту і бізнесу*. – 2013. – № 1. – С. 181-184.
8. Гавриловський О.С. Особливості оподаткування резерву сумнівних боргів [Електронний ресурс] / О.С. Гавриловський // *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. – 2013. – Вип. 10(1). – С. 90-94. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(1\)_19.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(1)_19.pdf).
9. Ступницька Т.М. Характеристика методів формування резерву сумнівних боргів [Електронний ресурс] / Т.М. Ступницька, Т.І. Компанієць // *Економіка харчової промисловості*. – 2011. – № 2. – С. 78-80. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2011_2_19.pdf.
10. Євлаш Т.О. Особливості створення та списання резерву сумнівних боргів в обліку [Електронний ресурс] / Т.О. Євлаш, О.В. Топоркова // *Вісник соціально-економічних досліджень*. – 2012. – Вип. 2. – С. 80-87. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2012_2_15.pdf.